

ทัศนคติของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อ้อมเดือน สดมณี © ดร.สุภาพร ณะชนานนท์
ดร.สถณู ภูคอง © ดร.ฐาตุรงค์ จันประเสริฐ © ปัทมา เกตุอำ

บทคัดย่อ

งานวิจัยชิ้นนี้ศึกษาความคิดเห็นของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบทบาททางสังคมของพระสงฆ์ไทย โดยใช้แบบสอบถามสำรวจความเห็นของคนไทยจำนวน 1,000 คน ในเขตภาคกลาง ผลการสำรวจพบว่าคนไทยในปัจจุบันส่วนใหญ่ในกลุ่มตัวอย่างยังคงเห็นว่าพระสงฆ์ไทยมีบทบาทสำคัญในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ การสืบทอดพุทธศาสนา การพัฒนา การศึกษาด้านพุทธศาสนา การพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม การประกอบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อของคนในสังคม และการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยเห็นว่าพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีบทบาทมากที่สุดด้านการให้การศึกษาระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา สามเณร และมีบทบาทน้อยที่สุดด้านการทำนายโชคชะตา นอกจากนี้คนไทยปัจจุบันเห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ไทยควรมีเรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้ 1) บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา 2) บทบาทด้านการศึกษา 3) บทบาทด้านการพัฒนา 4) บทบาทด้านการสงเคราะห์ และ 5) บทบาทด้านความเชื่อและพิธีกรรม

Abstract

This research studies contemporary Thai people's opinions concerning the social roles of Thai monks by using questionnaires collected from a sample of 1,000 Thai people residing in the central region of the country. The result of the study reveals that the majority of the Thai people from the samples collected still consider Thai monks to play important roles in the following areas: Continuing the legacy of Buddhism, developing Buddhist education, social development and environmental preservation, performing activities related to the beliefs of the members of their society, and performing religious rites. Contemporary Thai monks are considered to have most significant roles in the education of monks and novices, and least significant roles in fortune telling. Moreover, contemporary Thai people believe that Thai monks should have important roles in the following areas respectively: (1) The continuation of Buddhist teaching (2) Education (3) Developmental projects (4) Providing welfare and (5) Performing ceremonies and belief-related activities.

พระพุทธศาสนาถือได้ว่าเป็นศาสนาประจำชาติไทยและมีบทบาทในการดำเนินชีวิต เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวทางจิตใจของคนไทยมาช้านาน ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของพุทธศาสนา คือ พระรัตนตรัย ได้แก่ พระพุทธ หมายถึง พระพุทธเจ้าผู้ให้กำเนิดศาสนาพุทธ พระธรรม หมายถึง หลักธรรมคำสั่งสอนที่พระพุทธเจ้าทรงค้นพบและสั่งสอน และพระสงฆ์ หมายถึง ผู้ดำรงไว้ซึ่งพุทธศาสนาให้คงอยู่ถาวรด้วยการปฏิบัติและเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอนแก่คนทั่วไป

สังคมชาวพุทธหรือสังคมไทยในอดีตนั้น พระสงฆ์ มีบทบาทค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นในยามบ้านเมืองสงบ พระสงฆ์ถือได้ว่าเป็นผู้นำชุมชนที่มีผู้ให้การนับถืออย่างมาก และในยามบ้านเมืองเกิดภาวะวิกฤต เช่น เกิดสงคราม พระสงฆ์ก็ยังมีความสำคัญในการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ทหารหาญทั้งหลาย ดังนั้น ในประเทศไทยพระพุทธศาสนา และพระสงฆ์จึงได้รับการทำนุบำรุงอย่างต่อเนื่องสืบมา ซึ่งตามหลักพระวินัยได้มีการกำหนดหน้าที่ของพระสงฆ์ไว้อย่างชัดเจน คือ ช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์โดยอาศัยเมตตาและกรุณาธรรม ดังพระพุทธวจนะที่ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย...พวกเธอจงเที่ยวจาริกเพื่อประโยชน์และความสุขแก่คนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์...” (พระราชนิพนธ์, 2530 : 4) จากพระพุทธวจนะดังกล่าว พระมหาประยูร ปยุตโต (2513 : 60-1) กล่าวว่า พระสงฆ์มีบทบาททั้งที่เกี่ยวกับตนเองและสังคมดังต่อไปนี้ บทบาทต่อตนเองและสังคมสงฆ์ คือ การมีหน้าที่ศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมให้ถูกต้องเพื่อความบริสุทธิ์ของตนเองและสถาบันสงฆ์ และบทบาทต่อสังคมคฤหัสถ์ คือ ให้การศึกษา เผยแผ่และสงเคราะห์ ซึ่งพระราชนิพนธ์ (2527 : 205-206) ได้สรุปบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ในอดีตไว้ดังนี้ 1) เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งบุตรธิดามารับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและวิชาการต่าง ๆ 2) เป็นสถานสงเคราะห์ 3) เป็นสถาน

พยาบาล ที่แจกจ่ายบอกยาและรักษาผู้ป่วยตามภูมิรู้ของคนสมัยนั้น 4) เป็นที่พักเดินทาง 5) เป็นสโมสร ที่พบปะสังสรรค์ หย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม 6) เป็นสถานบันเทิง จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ 7) เป็นศูนย์กลางศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติ 8) เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษา แก้ปัญหาชีวิต และครอบครัวของชาวบ้าน 9) เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานต่าง ๆ หรือยืมไปใช้ได้ 10) เป็นศูนย์กลางการบริหารหรือปกครอง ที่กำหนดผู้ใหญ่จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน 11) เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมหรือให้บริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องที่ผูกพันกับชีวิตของคนในระยะต่าง ๆ

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยไว้ เช่น ชวนะ ภวภานันท์ (2527) สรุปถึงบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรจะต้องมี คือ การสั่งสอนธรรม อบรมศีลธรรมแก่ประชาชน การกระทำความดีเป็นตัวอย่างแห่งความดี การช่วยชาติประหยัดเศรษฐกิจตามวิสัยของสงฆ์ การช่วยด้านการศึกษาอบรมบรรพชา การสงเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชนและการเป็นผู้นำในการพัฒนาสังคม หน้าที่ของพระสงฆ์เป็นการแสดงว่าพระสงฆ์นั้นเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้ถ้าในยุคใดพระสงฆ์ปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวคลาดเคลื่อน ในยุคนั้นประชาชนก็จะขาดความนับถือ สังคมไม่เห็นคุณค่าทางพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาก็จะเสื่อมลง แต่ถ้าในยุคใดที่พระสงฆ์ปฏิบัติหน้าที่ครบถ้วน ในยุคนั้นพระสงฆ์ก็จะมีประชาชนนับถือมาก และพระพุทธศาสนาก็จะรุ่งเรืองซึ่งทำให้เป็นศูนย์รวมทางจิตใจ และเมื่อมีประชาชนมานับถือก็จะสร้างโบราณวัตถุและโบราณสถาน ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนาที่สืบต่อพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง และ ฤทธา นันทเพชร (2540) เสนอบทบาทพระสงฆ์ต่อการพัฒนาสังคมไว้ 5 ประการ คือ บทบาทด้านการพัฒนาจิตวิญญาณ ได้แก่

การนำหลักธรรมมาขัดเกลาคิดใจของพุทธศาสนิกชนให้ดีขึ้น บทบาทด้านการส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ การบูรณปฏิสังขรณ์วัดวาอารามและการรักษาประเพณีทางพระพุทธศาสนา บทบาทด้านการเผยแผ่ ได้แก่ การศึกษาธรรมะและนำไปเผยแผ่ให้ประชาชนได้รู้ตาม บทบาทด้านให้การศึกษา ได้แก่ การสอนวิชาความรู้ต่าง ๆ ให้เยาวชนและประชาชน และบทบาทด้านสังคมสงเคราะห์ ได้แก่ การช่วยเหลือทั้งด้านวัตถุและจิตใจแก่พุทธศาสนิกชน ภัทรพร สิริกาญจน (2535 : 2) กล่าวถึงบทบาทของพระสงฆ์ไทยว่าสืบเนื่องมาจากการที่พระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่มิได้แยกตัวออกไปอยู่โดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่ และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในด้านต่าง ๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรมและการปฏิบัติธรรมเท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางด้านวัตถุ การพัฒนา และแก้ไขปัญหาในการดำเนินชีวิต รวมทั้งการเป็นผู้นำของชุมชน พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่พัฒนาศีลธรรมของประชาชนอย่างต่อเนื่อง พระสงฆ์หลายรูปได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณูปการกล่อมเกลาคิดใจคนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษและเป็นคนดีของสังคม และ ทินพันธ์ นาคะตะ (2529 : 5) กล่าวว่าพระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาตลอด และมีอิทธิพลต่อการกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในทางสังคมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ อย่างมาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญยิ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จะเห็นว่าพระสงฆ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีบทบาทสำคัญในการแนะนำชี้แนะแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวไทยเป็นส่วนใหญ่ทั้งทางด้านศีลธรรมคุณธรรม จริยธรรม จึงอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชน นอกจากนี้จะเป็นที่พึงทางด้านจิตใจและเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยในการปฏิบัติกรรมทางศาสนาแล้ว

ยังทำหน้าที่ให้บริการอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึงเพื่อประโยชน์สุขของพุทธศาสนิกชน

ถ้ามองถึงบทบาทของพระสงฆ์กับสังคมไทย จะเห็นว่าพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานั้นได้มีบทบาทในสังคมมาตั้งแต่อดีต โดยอาจกล่าวได้ว่าเป็นงานสวัสดิการสังคมที่ส่งเสริมคุณภาพจิตใจ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อมและทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งในปัจจุบันนี้ได้มีการเน้นถึงความสำคัญของพระพุทธศาสนาในด้านต่าง ๆ เช่น พระพุทธศาสนากับงานสังคมสงเคราะห์ พระพุทธศาสนากับการแก้ไขถือว่าพระสงฆ์เป็นบุคลากรที่สำคัญของสังคม และได้ทำหน้าที่ในการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ทุกวันนี้พระสงฆ์ไม่ได้ทำเฉพาะหน้าที่ในการสืบทอดและเผยแผ่พระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังได้ทำหน้าที่ในการช่วยเหลือสงเคราะห์สังคมในด้านต่าง ๆ ด้วย ซึ่งมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะต้องปรับและเพิ่มบทบาทให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมือง เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม พระสงฆ์ย่อมได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จึงต้องปรับบทบาทหน้าที่ของตนเองเพื่อให้สอดคล้องกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อการสงเคราะห์ทางด้านจิตใจแก่ประชาชนจะได้ดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ และพระพุทธศาสนาจะได้อยู่คู่กับสังคมไทยตลอดไปและถือว่าเป็นการช่วยเหลือสังคมด้วย แต่ทว่าหน้าที่ในการสงเคราะห์ประชาชนและสังคมทางด้านจิตใจนั้นเป็นหน้าที่ที่พระสงฆ์จะทำได้ด้วยความสมัครใจและความเสียสละ พระสงฆ์รูปใดจะทำหน้าที่นี้หรือไม่ทำก็ได้เนื่องจากมิได้เป็นการกระทำผิดวินัยแต่อย่างใด แต่ปัจจุบันในภาวะการณ์ที่โลกได้เกิดเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ซึ่งล้วนส่งผลกระทบต่อส่วนต่าง ๆ ในสังคมรวมทั้งพระพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ด้วยโดยเฉพาะเกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ อีกทั้งวัดและพระสงฆ์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางทาง

สังคมเหมือนในอดีต พระสงฆ์ไม่ได้รับการยอมรับในฐานะผู้นำทางจิตใจและทางสังคมเหมือนที่ผ่านมา ประชาชนมาวัดตามเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ มากกว่าเข้าวัดเพื่อศึกษาธรรมะหรือต้องการความสงบทางจิตใจ ทำให้บทบาทหน้าที่บางอย่างของพระสงฆ์หายไป เช่น บทบาทด้านสุขภาพ เนื่องจากมีองค์กรอื่น เช่น องค์กรภาครัฐ เป็นผู้ปฏิบัติแทน นอกจากนี้พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ใหม่ ๆ ขึ้น เช่น บทบาทหน้าที่ด้านการบริหารคณะสงฆ์ บทบาทหน้าที่ด้านวิชาการ บทบาทหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อม บทบาทหน้าที่ทางการเมือง บทบาทหน้าที่ในการพัฒนาสังคม เป็นต้น บทบาทหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก ซึ่งบางบทบาทหน้าที่อาจเป็นบทบาทที่สังคมอาจเห็นว่าไม่ควรเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือบางบทบาทหน้าที่ที่เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์แต่เดิมได้มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางต่าง ๆ อย่างชัดเจน

ในอดีตราว 10 ปี ที่ผ่านมานั้น มีการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทยในหลายประเด็น ซึ่งสามารถสรุปและทำให้มองเห็นภาพเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ได้อย่างน่าสนใจ 4 ประเด็น ดังนี้

1. การศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนหรือสังคม

จากการศึกษาพบว่ามีงานวิจัยเป็นจำนวนมากที่ได้มีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ตามทรรศนะของประชาชนในการพัฒนาชุมชนหรือสังคมในด้านต่าง ๆ ดังที่ เรืองฤทธิ์ พลนามอินทร์ (2540) ศึกษาวิจัยเรื่องบทบาทของพระสงฆ์กับการพัฒนาตามแนวพุทธศาสนาในจังหวัดอุดรธานี ผลการวิจัยพบว่าพระสงฆ์ในจังหวัดอุดรธานีมีบทบาทในการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนาทั้ง 3 ด้าน ดังนี้ 1) การพัฒนาด้านวัตถุ พระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการพัฒนาภายในบริเวณวัดเป็นสำคัญ ได้แก่ จัดสร้างห้องน้ำ ห้องส้วมและถังเก็บน้ำฝนเพื่อการจัดการด้านโภชนาการและสุขภาพอนามัย จัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม

เพื่อให้การศึกษาแก่บุคคลทุกวัยทุกระดับ การอนุรักษ์ป่าไม้ รวมทั้งการรักษาสภาพแวดล้อมภายในวัดและสร้างศาลาการเปรียญเพื่อสาธารณูปการ ส่วนนอกวัดได้บริจาคเงินเป็นกองทุนการศึกษาหรือสมทบทุนอาหารกลางวันและสนับสนุนการก่อสร้างศาลาประชาคมในตำบลและหมู่บ้าน 2) การพัฒนาด้านจิตใจ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้อบรมประชาชนในการสวดมนต์ รักษาศีลพอ ๆ กับการแสดงพระธรรมเทศนา ในวันพระ อบรมโดยใช้คำคม อุทาหรณ์และสุภาษิต ประกอบตามโอกาสอันควร จากกลุ่มคนส่วนน้อยไปสู่กลุ่มคนส่วนใหญ่ รวมทั้งแนะนำและชักชวนให้ลด ละ เลิกอบายมุขอีกด้วย และ 3) การพัฒนาด้านสังคม พระสงฆ์ส่วนใหญ่ได้ช่วยกระตุ้นจิตใจประชาชนให้กระทำความดี ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ร่วมประชุมและให้ข้อเสนอแนะการทำงานแก่คณะกรรมการหมู่บ้านเพื่อสร้างความสามัคคีและความสงบสุขในชุมชน พระโสภณ โสภโณ (2544) ศึกษาวิจัยเรื่อง พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด ผลการศึกษาเอกสารพบว่า หลักคำสอนในการพัฒนาสังคมครอบคลุมทั้งในระดับบุคคล ครอบครัวและสังคม โดยเน้นที่บุคคล ถ้าบุคคลพัฒนาครอบครัวแล้วสังคมก็จะพัฒนาด้วย ด้วยการไม่ทำบาปทั้งปวง การบำเพ็ญกุศลให้ถึงพร้อม และการทำจิตใจให้ผ่องใส โดยมีกฎแห่งกรรมเป็นตัวกำหนด ส่วนบทบาทการพัฒนาสังคมของพระภิกษุที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ได้แก่ การเผยแผ่พระพุทธศาสนาและการสงเคราะห์ประชาชน สำหรับรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่าง ๆ เกี่ยวต่อการพัฒนาสังคมยกเว้นกฎกระทรวงศึกษาธิการ บางข้อที่ให้สร้างวัดได้เมื่อมีที่ไม่น้อยกว่า 6 ไร่ ผลการสัมภาษณ์พบว่า การพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงและเจ้าคณะตำบลมีส่วนที่แตกต่างกันอย่างเด่นชัด คือ เจ้าคณะแขวงมีการพัฒนาด้านการศึกษาที่สูงกว่า มีความรับผิดชอบและส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณรมากกว่า

เจ้าคณะตำบล ส่วนสิ่งที่คล้ายคลึงกัน คือ การนำหลักคำสอนมาใช้ปฏิบัติในการพัฒนาจิตใจของตนเองและสอนพุทธศาสนิกชนให้ทำบุญ รักษาศีลและเจริญภาวนามีน้อยมาก พระมหาธีระวุฒิ ธีระมโห (โสเมเกษตริณทร์) (2543) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้นำและปลุกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณี พระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาสในจังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 200 รูป พบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่มีบทบาทในการชี้นำและปลุกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้อยู่ในระดับปานกลางและภูมิหลังของประชากรพระสงฆ์ที่แตกต่างกันมีบทบาทในการชี้นำและปลุกจิตสำนึกประชาชนชนบทเพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ไม่แตกต่างกัน พิศิฏฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทจร (2540) ศึกษาเรื่องศาสนาพุทธ สถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน ศึกษาพระสงฆ์ในภาคอีสาน พบว่า บทบาทหลักของพระสงฆ์ต่อภาคอีสาน คือ สั่งสอนเผยแผ่หลักธรรมแก่ประชาชนและมีบทบาทอื่น ๆ ได้แก่ บทบาทด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ บทบาทด้านสังคม บทบาทด้านการศึกษา บทบาทด้านสุขภาพอนามัยและบทบาทด้านสิ่งแวดล้อม วิฑูรย์ กลิผล (2541) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออกเฉียงใต้ พบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออกเฉียงใต้ด้านส่งเสริมการศึกษา ด้านส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม ด้านส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ด้านส่งเสริมการประกอบสัมมาชีพและด้านส่งเสริมและรักษาสุขภาพอนามัยได้มากยิ่งขึ้นและบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคมภาคตะวันออกเฉียงใต้ แตกต่างกันในด้านส่งเสริมการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขตามทัศนะของพระสังฆาธิการ ผู้นำท้องถิ่นและผู้บริหารการศึกษา อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($P < .05$) อรรถธรรม ธีระดอม (2526) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์

มหายานในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์จีนิกายและอนันิกายในภาคกลางของประเทศไทย พบว่าพระสงฆ์ส่วนใหญ่ไม่แน่ใจว่าตนควรมีบทบาทในการพัฒนาสังคมหรือไม่ พระสงฆ์มหายานมีกิจกรรมด้านการพัฒนาจริยธรรม การพัฒนาการศึกษา การพัฒนาสวัสดิการสังคมและอาชีพน้อย พินิจ ลาภธนาพันธ์ (2539) ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท พบว่าบทบาทในการพัฒนาของพระสงฆ์มี 3 อย่าง คือ 1) บทบาทผู้นำการพัฒนา เป็นบทบาทที่พระสงฆ์เป็นผู้นำชาวบ้านเข้ามาทำกิจกรรมของพระสงฆ์โดยพระสงฆ์เป็นผู้คิดโครงการพัฒนาต่าง ๆ มาดำเนินการและเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมปรึกษาหารือ 2) บทบาทผู้ประสาน โดยกิจกรรมและโครงการของพระสงฆ์นักพัฒนามักดำเนินการโดยพยายามชักนำความร่วมมือและการสนับสนุนจากหลาย ๆ ฝ่าย ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม 3) บทบาทเป็นผู้เลี้ยงสนับสนุนการพัฒนาในหมู่บ้านโดยมีชาวบ้านเป็นผู้มีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองอย่างสำคัญ ทั้งในด้านการคิดโครงการ การปฏิบัติงานพัฒนาและร่วมกันรับผิดชอบติดตามผลงานพัฒนา พระมหาวิมลญาณ ทุยไธสงค์ (2544) ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชน เพื่อสร้างทุนชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : กลุ่มสังฆะออมทรัพย์ จังหวัดตราด พบว่า กลุ่มสังฆะออมทรัพย์เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาของชุมชนจึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอนเพื่อแก้ปัญหาในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยการส่งเสริมกิจกรรมกลุ่มสังฆะออมทรัพย์เพื่อสร้างทุนชุมชนและส่งเสริมการไว้วางใจเชื่อใจกันและกันของสมาชิกในชุมชนมาฉิ ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ (2542) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้ ผลการศึกษาพบว่า พุทธศาสนิกชนกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่า บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมตน ทำวิปัสสนา

กรรมฐาน การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนา การอบรมสั่งสอนจริยธรรม แนวทางดำเนินชีวิตที่ดีงาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุและสามเณร การแต่งหนังสือและตำราทางศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การอนุรักษ์และส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณร การสงเคราะห์ประชาชน และพระสงฆ์ไม่ควรทำบทบาทในการทำนายโชคชะตาและให้โชคลาภแก่ประชาชน ส่วนการปลูกเสกวัตถุมงคลนั้นพุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่าเป็นบทบาทของพระสงฆ์เพราะถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน ค้ำครองความปลอดภัย และทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้า และ อนุศิษฐ์ สมฤทธิ์ (2542) ทำการศึกษาการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า บทบาทของพระสงฆ์ที่ช่วยสังคมอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยการเข้าร่วมกิจกรรมการปลูกป่า ให้ความรู้แก่สังคม สร้างทัศนคติแก่ชุมชนให้เห็นความสำคัญของป่าไม้

จากงานวิจัยที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนหรือสังคมดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์มีบทบาทในด้านต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับบทบาทตามภารกิจของคณะสงฆ์ คือ งานปกครองคณะสงฆ์ งานศาสนศึกษา งานศึกษาสงเคราะห์ งานเผยแผ่ศาสนาธรรม งานสาธารณูปการ และงานสาธารณสงเคราะห์ ซึ่งการแสดงบทบาทดังกล่าวของพระสงฆ์นั้นเป็นสิ่งที่ช่วยสนับสนุนหรือพัฒนาชุมชนและสังคมให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าและเป็นสังคมที่ดีงามไปตามวิถีทางที่ดีงามโดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ทำหน้าที่ในการชี้แนะและให้ความช่วยเหลือประชาชนตามสมควร

2. การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในฐานะครูพระ

จากการศึกษาพบว่ามีงานวิจัยจำนวนหนึ่งที่ศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับการให้

การศึกษาแก่เด็ก เยาวชนและประชาชนทั่วไปหรือที่เรียกกันว่าครูพระที่ช่วยเหลือสังคมในด้านการศึกษามากหลายรูปแบบดังที่ ประสาท สุขเกษม (2542) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในการจัดค่ายคุณธรรมอบรมเยาวชน มีการตั้งเงื่อนไข วางแนวทางให้ปฏิบัติเพื่อขัดเกลา ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมเยาวชนให้เหมาะสม สร้างอุดมการณ์ กำหนดให้เยาวชนเป็นผู้นำทางศีลธรรม จริยธรรมทางสังคม อย่างไรก็ตาม ในการสร้างบทบาทกิจกรรมทางศาสนานั้น พระสงฆ์ต้องประยุกต์กิจกรรม ตามที่ สมคิด เหลาฉลาด (2542) ได้สรุปผลการศึกษาไว้ว่า พระสงฆ์ต้องปรับปรุงกิจกรรมต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม พระสงฆ์สามารถนำคำสอนมาประยุกต์กับผู้คนได้ทุกสถานการณ์ทุกสถานที่ ขณะเดียวกันพระสงฆ์ก็ต้องปฏิบัติตนเป็นตัวอย่าง ไม่ฟุ้งเฟ้อไปกับสังคมผู้บริโภคให้เหมาะสมกับความ เป็นพระ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ พิชัย ผกาทอง (2544) สรุปได้ว่า สังคมได้ให้ความสำคัญกับพระสงฆ์ ให้ความสำคัญเคารพยำเกรง มีความเลื่อมใสศรัทธา เมื่อพระสงฆ์เผยแผ่พระธรรมความรู้ยอมทำให้ชาวบ้าน ผู้คนทั่วไปตั้งใจรับฟังความรู้พร้อมที่จะนำไปปฏิบัติ นอกจากช่วยเหลือสังคมแล้วพระสงฆ์ยังช่วยเหลือโรงเรียนได้ในอีกบทบาทหนึ่งด้วย ซึ่ง ชูจิตร แหม่มลำเจียก (2537) ได้ศึกษาว่า บทบาทพระสงฆ์สามารถช่วยเหลือครูในการอบรมสั่งสอนนักเรียนเกี่ยวกับจริยธรรมได้อีกแนวทางหนึ่ง เพราะบางโรงเรียนขาดผู้เชี่ยวชาญในเรื่องความรู้เกี่ยวกับธรรมะซึ่งต้องอาศัยผู้สอนที่มีความรู้อย่างลึกซึ้งด้วยแล้ว จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้พระสงฆ์ต้องเข้ามาช่วยเหลือในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จริยธรรมของนักเรียน ในการช่วยเหลือโรงเรียนดังกล่าวพระสงฆ์นั้นสามารถให้ความช่วยเหลือได้หลายช่องทาง ดัง สมบัติ สุกุลพรรณ (2542) กล่าวว่า บทบาทพระสงฆ์ที่ช่วยเหลือสังคมและโรงเรียนนั้นมีทั้งทางการและไม่เป็นทางการ เช่น พระสงฆ์ไปเยี่ยมเยียนบ้านผู้ปกครองนักเรียน พระสงฆ์เข้าร่วมกับชุมชนพัฒนา

หมู่บ้าน เป็นต้น ในการพัฒนานั้น ผู้รับการพัฒนาดังกล่าวได้รับการฝึกทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติ พระพิรุณ วุฒิธัมโม (2545) กล่าวว่า การพัฒนาศีลธรรม จริยธรรมนั้น ผู้เรียนหรือผู้ที่ได้รับการฝึก ต้องปฏิบัติจนเกิดทักษะเคยชิน เป็นนิสัยที่ดี เปลี่ยนจากมโนทุจริตไปสู่ความเป็นมโนสุจริต เป็นการพัฒนาให้จิตเกิดสมาธิ มีความรอบคอบเยือกเย็น เกิดพฤติกรรมทางปัญญา เจริญปัญญาจากขั้นพื้นฐานไปสู่ปัญญาระดับสูง รู้แจ้งเห็นจริงตามธรรมชาติ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาจริยธรรม ทั้งกายและใจดังกล่าว ต้องจัดกิจกรรมให้เหมาะสมกับวัย การจัดบทบาทให้เหมาะสมกับวัยผู้เรียนย่อมจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาไปในทางที่ดีได้ เมื่อพัฒนาทั้งกายและใจได้ดีแล้วย่อมทำให้เกิดการปฏิบัติที่ดี ดังที่ กัณทิพย์ ชลวิสุทธิ (2546) กล่าวว่า เมื่อผู้เรียนมีการปฏิบัติที่ดี เกิดจริยธรรม ทำให้เกิดสมาธิ จิตนำไปจัดพฤติกรรมที่เลวทั้งหลาย ได้แก่ การกำจัดการปล้นฆ่า ฆาตกรรม ขโมย ช่มชู้ โกงหก เสพยาบ้า อย่างไรก็ตาม การจัดการเรียนการสอนของครูพระย่อมมีสิ่งที่จะต้องแก้ไขพัฒนากันอยู่บ้าง ผาสุก ศรีไพโรจน์ (2538) ได้ศึกษาปัญหาการจัดการเรียนการสอนของครูพระสรุปได้ว่า ครูพระบางรูปยังขาดความรู้เกี่ยวกับการใช้สื่อการสอน การวัดและประเมินผล การจัดกิจกรรม ดังนั้น ครูที่เลี้ยงจึงต้องมีบทบาทช่วยเหลือครูพระเหล่านั้นด้วย นอกจากนี้ รอบ รักษาพรหมณ์ (2534) บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดกิจกรรมการศึกษา นอกกระบบโรงเรียนในจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า พระสงฆ์ที่มีบทบาทในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกกระบบโรงเรียนในจังหวัดนครศรีธรรมราช คือ พระสงฆ์ที่มีภูมิลำเนาอยู่นอกสุขาภิบาลและส่วนใหญ่อยู่ในอำเภอเดียวกับวัด จำนวนพระสงฆ์ที่บวชส่วนใหญ่ 16 พระสงฆ์ขึ้นไป วุฒิทางการศึกษาสามัญ ป. 4 วุฒิการศึกษาทางสงฆ์ส่วนใหญ่ จบนักธรรมเอกและส่วนใหญ่ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสและ กิจกรรมการศึกษานอกโรงเรียนที่จัดมี 6 ด้าน เรียงลำดับจากมากไปน้อย คือ การให้การศึกษาระดับประถมศึกษา

พระพุทธศาสนา การให้การศึกษาระดับประถมศึกษา การจัดการศึกษาด้วยการจัดห้องสมุดและที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน การจัดสอนวิชาชีพ การให้การศึกษาระดับเด็กนักเรียนก่อนวัยเรียนและนักเรียนในโรงเรียนและการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสายสามัญศึกษา โดยค่าเฉลี่ยของระดับกิจกรรมดังกล่าวอยู่ในระดับปานกลาง

จากงานวิจัยดังกล่าวสรุปได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์มีทั้งรูปแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการ ในการช่วยเหลือโรงเรียนให้ความรู้แก่นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติจนเกิดพฤติกรรมที่ดีที่พึงประสงค์ในตัวนักเรียน อย่างไรก็ตาม ในการปฏิบัติงานของพระสงฆ์ อาจมีปัญหาอยู่บ้าง แต่ต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ดีในอันที่จะส่งผลถึงตัวผู้เรียนซึ่งเป็นเด็กและเยาวชนให้ประสบความสำเร็จได้ นั้นย่อมหมายรวมไปถึงประเทศชาติที่จะมีประชากรที่มีจิตสำนึก มีคุณธรรม จริยธรรมและธำรงไว้ซึ่งคุณงามความดีนั่นเอง

3. การศึกษาบทบาทพระสงฆ์ในอนาคต

งานวิจัยที่มีการศึกษาถึงบทบาทของพระสงฆ์ในอนาคตตามความคิดเห็นของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ นั้นมีผู้ศึกษาไว้หลากหลายเรื่องด้วยกันโดยเฉพาะในประเด็นเกี่ยวกับความคาดหวังต่อบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรจะมีในอนาคต ดังที่ พระมหาสุภา อุทโท (2541) ได้ทำการศึกษาเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้า (2541-2560) โดยใช้เทคนิคเดลฟายซึ่งเป็นเทคนิคที่มีการระดมความคิดเห็นที่หลากหลายและกว้างขวางจากพระสงฆ์จำนวน 10 รูป และฆราวาสจำนวน 23 ท่านทั่วประเทศ ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้และความเชี่ยวชาญอย่างลึกซึ้งต่อสภาพสังคมไทยในอนาคตและวงการพระสงฆ์ไทย ผลจากการศึกษาพบว่า พระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษหน้าควรมีบทบาท 3 ด้านด้วยกัน คือ 1) บทบาทต่อตนเอง ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้แตกฉาน

2) บทบาทต่อองค์กรสงฆ์ ได้แก่ การจัดวัดให้สงบ สะอาด และมีที่ปฏิบัติธรรม จัดกิจกรรมต่าง ๆ ในวัดให้มีความหลากหลายมากขึ้น และ 3) บทบาทต่อสังคม ได้แก่ การเรียนรู้วิชาการทางโลก ให้การศึกษาแก่คนในชุมชน สงเคราะห์คนในชุมชน ประสานงานกลุ่มต่าง ๆ ส่งเสริมและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ พร้อมกันนี้ยังได้กล่าวถึงบทบาทที่เหมาะสมของพระสงฆ์ต่อสังคมไทยใน 2 ทศวรรษหน้า โดยพิจารณาจากเกณฑ์ความสอดคล้องกับหลักพระธรรมวินัยและบทบาทของนักพัฒนา พบว่า พระสงฆ์ควรเรียนรู้และวิจัยสังคมโดยแสวงหาความรู้ในวิชาการทางโลก สร้างความเข้าใจในการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและชุมชน ปลูกจิตสำนึกและสอนศีลธรรมแก่ประชาชนทุกระดับทั้งในและนอกวัด ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตต่าง ๆ แก่ประชาชน รวมทั้งการให้การศึกษาในวิชาการต่าง ๆ ตามความต้องการของคนในชุมชน พระสมณิก อนันตวรต (2540) ได้ทำการศึกษาเรื่อง สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตตามพระคัมภีร์ของพระพุทธเจ้าทางวิชาการเพื่อศึกษาพระคัมภีร์ของพระพุทธเจ้าทางด้านวิชาการในมุมมองที่เกี่ยวกับการพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์พุทธธรรมเพื่อให้เกิดการเกื้อกูลต่อการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต โดยศึกษาทั้งจากข้อมูลปฐมภูมิและทุติยภูมิ กล่าวคือ การรวบรวมเอกสารและสัมภาษณ์พระผู้นำทางด้านวิชาการจำนวน 15 รูป ผลการศึกษาพบว่า การพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์ใช้พุทธธรรมเพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อสังคมไทยนั้น พระผู้นำทางด้านวิชาการทุกท่านเห็นตรงกันว่าในปัจจุบันสถาบันสงฆ์ได้เกื้อกูลต่อสังคมไทยอยู่แต่สำหรับอนาคตนั้นยังจะต้องมีการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ในประเด็นต่าง ๆ อีกมาก โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาของสงฆ์และพัฒนาบุคลากรทางศาสนา สำหรับพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ที่ใช้ปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบัน มีความเห็นที่หลากหลายกันออกไป แต่ส่วนใหญ่ไม่น่าเป็นปัญหาสำหรับการพัฒนา

แต่จะต้องปรับปรุงในส่วนขององค์กรต่าง ๆ ของสถาบัน เช่น องค์กรการศาสนศึกษา องค์กรการเผยแผ่ องค์กรการปกครอง องค์กรสาธารณูปการและองค์กรสาธารณสงเคราะห์

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า บทบาทของพระสงฆ์ในปัจจุบันนั้นแตกต่างไปจากบทบาทของพระสงฆ์ในอดีต ทั้งนี้เนื่องจากชีวิตของพระสงฆ์ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับสังคมมากขึ้นและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมมากขึ้น ส่วนแนวโน้มในอนาคตนั้นเนื่องจากสภาพของสังคมที่คนส่วนใหญ่มีความทุกข์ทางใจมากขึ้น เกิดความตึงเครียดมากขึ้น เนื่องจากปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ซึ่งจากสภาวะการณ์เช่นนี้ทำให้ประชาชนผู้ซึ่งประสบกับปัญหาดังกล่าวมีความต้องการทางออกที่ถูกต้องดีงาม ทำให้เกิดการคาดหวังในบทบาทของพระสงฆ์ที่ควรเป็นหรือพึงกระทำในฐานะผู้ที่เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาของประชาชนที่จะเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและบทบาทที่สำคัญต่อชุมชนและสังคมมากขึ้น

4. การศึกษาบทบาทพระสงฆ์โดยเน้นกรณีศึกษาพระสงฆ์เพียงรูปเดียว

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทยส่วนหนึ่งที่มีผู้ทำการศึกษาไว้จะเป็นลักษณะของการศึกษาบทบาทของพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งที่เป็นที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับในชุมชนหรือสังคม ดังเช่น พระมหาบุญเกิด มะพารมย์ (2544) ได้ศึกษาบทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทย กรณีศึกษา : บทบาทหลวงพ่อแม่ อีสลโร วัดป่าเลไลย์ และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการศึกษาวิจัยพบว่า การพัฒนาชุมชนชนบทของหลวงพ่อแม่ อีสลโร ท่านได้นำหลักพุทธธรรมและการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาประยุกต์บูรณาการให้เป็นองค์ความรู้ เป็นวัฒนธรรม เป็นบรรทัดฐานของชุมชนตามวิถีชีวิตของท้องถิ่น การพัฒนาและการบริหารชุมชนของหลวงพ่อแม่ ท่านได้เน้นการศึกษาข้อมูลพื้นฐานของชุมชนเพื่อนำไปสู่ภาคปฏิบัติ การ

ทำงานแบบมีส่วนร่วมกับชาวบ้านโดยยึดหลักธรรมชาติของพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นถือเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ ท่านได้ใช้หลักพุทธธรรมนำการพัฒนาจึงสามารถช่วยแก้ปัญหาและลดปัญหาในชุมชนได้ในระดับหนึ่ง หลวงพ่อเม้า อีสสุโร มีความเข้าใจและมีประสบการณ์ชีวิตเป็นพื้นฐานเข้าใจในเรื่องการพึ่งตนเองด้วยปัจจัย 4 มีที่อยู่อาศัยเป็นต้น ท่านจึงทำงานเชิงรุกมากกว่าตั้งรับโดยไม่รอให้ปัญหาต่าง ๆ เกิดขึ้นก่อนแล้วมาตามแก้ไขกันทีหลัง ความพยายามในการแก้ไขปัญหาคือความรู้ความเข้าใจตามสภาพความจริงจึงทำให้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้และได้พัฒนาตนเองไปพร้อม ๆ กัน ในฐานะที่ท่านเป็นพระนักพูด นักคิด นักวิเคราะห์ นักพัฒนาและนักปฏิบัติการด้วยความเสียสละอดทน จริ่งใจและมีความเชื่อมั่นในตนเอง จึงเป็นมูลเหตุนำท่านไปสู่การจัดทำโครงการต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น โครงการสร้างชลประทานขนาดกลางประจำตำบล ซึ่งใช้เวลาสร้างถึง 40 กว่าปี การสร้างทางคมนาคมไปสู่หมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ เป็นต้น โครงการที่ท่านนั้นประสบผลสำเร็จอย่างน่าพอใจ ส่วนการปฏิบัติหน้าที่ตนเองตามหลักพุทธธรรมคือ การพัฒนาจิตวิญญาณชาวชุมชนที่อยู่ในความดูแลรับผิดชอบนั้นท่านก็ได้ปฏิบัติภาระหน้าที่ด้วยสติปัญญา ความเสียสละ อดทน ตามศักยภาพของท่าน เพื่อนำชาวชุมชนและสังคมไปสู่สันติสุข จำนวนค์ ร่มเย็น (2540) ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของพระญาณวิทยาคมเถร (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) กับการพัฒนาชุมชน ในเขตอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า พระญาณวิทยาคมเถร (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) เป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวยากจนมีวิถีชีวิตที่สมถะเรียบง่าย ครองตัวโสดจนเข้าถึงสู่สมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายมหานิกาย ยึดถือธุดงค์วัตรเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจ เป็นพระสงฆ์นักปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยการพิจารณามรณานุสติ คือการพิจารณาความตายทุกลมหายใจเข้าออก ทุกแห่งที่ท่านธุดงค์ผ่านและ

จำพรรษา ท่านจะพัฒนาทั้งด้านจิตใจและด้านวัตถุควบคู่กันไป ครั้นกลับมารับตำแหน่ง เจ้าอาวาสวัดบ้านไร่ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2528 เป็นต้นมา ได้ดำรงตนในเพศสมณะที่เจริญด้วยปฏิบัติศาสนกิจวัตรอันงดงามอย่างเสมอต้นเสมอปลายมาโดยตลอด มีบุคลิกอันเป็นเอกลักษณ์ประจำตัวคือ การนั่งยอง ๆ พุดกุ-มิง สบหูหรือมวนโต วัตรปฏิบัติในแต่ละวันเมื่อเสร็จจากกิจของสงฆ์แล้วจะต้อนรับญาติโยมจากทั่วสารทิศที่มาบริจาคทานทุกวันอย่างน้อยวันละ 10,000 บาท ความเป็นพระสงฆ์ผู้ทรงคุณธรรมที่ประชาชนมีความเชื่อในวัดอุดมคณและปาฏิหาริย์ ดังนั้น สื่อมวลชนทุกแขนงจึงสนใจและได้นำเสนอข่าวอย่างต่อเนื่องมาตลอดจึงทำให้ท่านเป็นที่รู้จักและเลื่อมใสศรัทธาของประชาชน และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เลื่อนสมณศักดิ์ให้เป็นพระราชอาคันตุกะชั้นราชที่ “พระราชวิทยาคม” เนื่องในวโรกาสที่ครองราชย์ครบ 50 ปี เมื่อวันที่ 9 มิถุนายน พ.ศ. 2539 บทบาทการพัฒนาชุมชนในเขตอำเภอด่านขุนทด พระญาณวิทยาคมเถร (หลวงพ่อกุณ ปริสุทฺโธ) จะพัฒนาทั้งด้านวัตถุและด้านจิตใจ กล่าวคือ ทางด้านจิตใจ ท่านได้อบรมสั่งสอนให้ประชาชนเข้าถึงคุณธรรมความดีงาม หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าการสอนให้รู้หรือจำได้ การสอนจะเป็นลักษณะการพูดคุยกันธรรมดาง่ายต่อการเข้าใจ ส่วนการพัฒนาทางด้านวัตถุ ท่านได้บริจาคทรัพย์เป็นจำนวนมากที่ได้มาจากการบริจาคของญาติโยมเพื่อพัฒนาการศึกษา สาธารณสุข ศาสนา และสาธารณประโยชน์อื่น ๆ โดยเฉพาะการสร้างโรงเรียนและโรงพยาบาลมีมากกว่าด้านอื่น ๆ คิดเป็นมูลค่าไม่น้อยกว่า 450,000,000 บาทเพราะท่านพิจารณาว่ามีประโยชน์ต่อสาธารณชนมากที่สุด ประชาชนทั่วไปจึงชื่นชมศรัทธาร่วมบริจาคกับท่านเพราะเห็นว่าการพัฒนาของท่านสอดคล้องกับนโยบายของรัฐ ตรงความต้องการของประชาชน มีผลให้อำเภอด่านขุนทดมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักของคนไทยทั่วประเทศ

พระมหาปัญญา สุขสงค์ (2541) ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ) ผลการศึกษาพบว่า พระพิศาลธรรมพาที เป็นพระสงฆ์ที่มีบทบาทเกี่ยวข้องอย่างสำคัญต่อการพัฒนาสังคมทั้ง 6 ด้าน คือ ด้านการปกครอง การศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ สาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ การฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม และการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า จนเป็นที่ยอมรับของสังคมโดยทั่วไป ซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาสังคมทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

- 1) โดยตรง ได้แก่ ด้านการปกครอง ในฐานะที่เป็นเจ้าอาวาส ท่านได้จัดระบบการปกครองและวางระเบียบการปฏิบัติของพระภิกษุสามเณรให้อยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค ทั้งนี้โดยให้ความสำคัญแก่พระภิกษุสามเณรในสังกัดทุกรูป ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ท่านให้ความร่วมมือแก่หน่วยงานทางการศึกษาโดยจัดสร้างสถานศึกษา จัดให้มีการศึกษาทั้งในและนอกระบบแก่พระภิกษุสามเณรและประชาชนโดยทั่วไปทั้งแผนกธรรมและบาลี แผนกสามัญและอาชีพ และจัดให้ทุนการศึกษาแก่ผู้ขัดสน ด้านการเผยแผ่ ท่านได้บรรยายธรรม แสดงธรรม ปาฐกถาธรรมแทบไม่มีวันหยุดอีกทั้งยังได้จัดทำเอกสารสิ่งพิมพ์ เทปธรรมะเผยแผ่แก่ผู้สนใจและระหว่างที่อยู่วัดยังได้พูดคุยสนทนาเป็นการส่วนตัวที่ท่านเรียกชื่อว่าแบบธรรมาสน์เตี้ยและวิธีการอื่น ๆ ตลอดเวลา ด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ ท่านได้จัดให้มีการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกแก่ประชาชน เช่น สถานีอนามัย ห้องประชุม อาคารเอนกประสงค์ โรงฝึกอาชีพ ชุบเปอร์มาร์เก็ต ถนนและสาธารณประโยชน์อื่น ๆ อย่างสืบเนื่อง ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม จัดให้มีกิจกรรมเพื่อส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีของสังคมท้องถิ่นโดยสร้างพิพิธภัณฑ์เก็บรวบรวมโบราณวัตถุและด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า โดยสัปดาห์ขยายตัว

ของโรงงานอุตสาหกรรม จัดบริเวณวัดให้มีต้นไม้ร่มรื่นปลูกสวนสมุนไพรจนเป็นศูนย์รวมสมุนไพรนานาพันธุ์ของประเทศ รับผิดชอบการเลิกสูบบุหรี่ ให้วัดและบ้านปราศจากขยะและมลพิษต่าง ๆ 2) โดยอ้อม ได้แก่ ด้านการศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์ ได้ให้ประชาชนในสังคมได้มีโอกาสทางการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ สามารถนำความรู้ไปพัฒนาตนเองและสังคม ด้านการเผยแผ่ ประชาชนได้รับการอบรมให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา นำไปประพฤติปฏิบัติให้เป็นคนดี อยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข ด้านสาธารณูปการและสาธารณสงเคราะห์ ให้มีสถานที่ราชการ เช่น สถานีอนามัย ที่ทำการศึกษาในโรงเรียน ห้องสมุดประชาชนและอื่น ๆ ทำให้ประชาชนในสังคมได้รับการและใช้ประโยชน์ได้สะดวกรวดเร็ว ด้านการฟื้นฟูและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม มีกิจกรรมที่ส่งเสริมวัฒนธรรมตลอดจนการบูรณปฏิสังขรณ์ต่าง ๆ เป็นแหล่งการศึกษาค้นคว้าของประชาชนทั่วไปในด้านศิลปวัฒนธรรมและด้านการทำนุบำรุงสิ่งแวดล้อมและแก้ปัญหาเฉพาะหน้า จัดบริเวณวัดและที่ใกล้เคียงให้สะอาด เป็นแบบอย่างที่ดีของวัดและประชาชนทั่วไป วัดและบ้านร่มรื่นปราศจากมลพิษและเป็นศูนย์รวมสมุนไพรนานาพันธุ์ของประเทศ และ ภัทรพร สิริกาญจน (2535) ศึกษาเรื่องหน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : กรณีศึกษาบทบาทพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน ผลการศึกษาพบว่า ตามพุทธบัญญัติพระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติธรรมและช่วยเหลือชาวบ้านทั่วไปให้พ้นทุกข์ตามความเหมาะสมตามความสามารถ แต่ในปัจจุบันสังคมมีความซับซ้อนและมีความยากขึ้น ปัญหาต่าง ๆ มีมากขึ้น พระสงฆ์จึงมีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือชุมชนอย่างใกล้ชิดกว่าเดิมและเป็นผู้แก้ปัญหาเกือบทุกเรื่องของชาวบ้านเพื่อความสุขและความสามัคคีและมีความสำนึกรับผิดชอบในชุมชน

จากการศึกษาเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่งดังที่กล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์แต่ละรูปจะมี

ทั้งบทบาทที่เหมือนกันและบทบาทที่แตกต่างกัน ซึ่งบทบาทที่เหมือนกันส่วนใหญ่จะเป็นบทบาทหลักที่สังคมทั่วไปเข้าใจและรับทราบเช่นเดียวกันว่าเป็นบทบาทที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติในการครองสมณเพศ เช่น มีบทบาทหน้าที่ในการช่วยเหลือสงเคราะห์ชุมชน บทบาทในการเผยแผ่หลักธรรมคำสอน บทบาทการอบรมประชาชนให้เข้าใจหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา บทบาทในการจัดกิจกรรมตามวันสำคัญทางศาสนา เป็นต้น แต่ทั้งนี้ในบทบาทที่มีความแตกต่างกันนั้นขึ้นอยู่กับลักษณะส่วนตัวของพระสงฆ์แต่ละรูป อาทิ ความรู้ความสามารถ ความเชี่ยวชาญ บุคลิกลักษณะ ตลอดจนทั้งการอยู่ในบทบาทของชุมชนที่แตกต่างกันที่เอื้อต่อการแสดงบทบาทด้านต่าง ๆ ของพระสงฆ์

เมื่อกลับมาพิจารณาภาวะการณ์ที่โลกได้เกิดเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างรวดเร็วในปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม วัฒนธรรม ก็พบว่าล้วนส่งผลต่อส่วนต่าง ๆ ในสังคมรวมทั้งพุทธศาสนาและสถาบันสงฆ์ด้วย โดยเฉพาะเกิดการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ อีกทั้งวัดและพระสงฆ์ไม่ได้เป็นศูนย์กลางทางสังคมเหมือนในอดีต พระสงฆ์ไม่ได้รับการยอมรับในฐานะผู้นำทางจิตใจและทางสังคมเหมือนที่ผ่านมา ประชาชนมาวัดตามเทศกาล ประเพณีต่าง ๆ มากกว่าเข้าวัดเพื่อศึกษาธรรมะหรือต้องการความสงบทางจิตใจ ทำให้บทบาทหน้าที่บางอย่างของพระสงฆ์ขาดหายไป เช่น บทบาทด้านสุขภาพ เนื่องจากมีองค์กรอื่น เช่น องค์กรภาครัฐ เป็นผู้ปฏิบัติแทน นอกจากนี้พระสงฆ์มีบทบาทหน้าที่ใหม่ ๆ ขึ้น เช่น บทบาทหน้าที่ด้านการบริหารคณะสงฆ์ บทบาทหน้าที่ด้านวิชาการ บทบาทหน้าที่ด้านสิ่งแวดล้อม บทบาทหน้าที่ทางการเมือง บทบาทหน้าที่ในการพัฒนาสังคม เป็นต้น ซึ่งบทบาทหน้าที่ต่าง ๆ เหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก บางบทบาทหน้าที่อาจเป็นบทบาทที่สังคมอาจเห็นว่าไม่ควรเป็นหน้าที่ของพระสงฆ์หรือบางบทบาทหน้าที่ที่เป็นหน้าที่ของพระสงฆ์แต่เดิมได้มีการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงไปในทางต่าง ๆ

อย่างชัดเจน ดังจะเห็นจากงานวิจัยเรื่องความคิดเห็นของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ไทย ของ ผศ. ดร.อ้อมเดือน สดมนิและคณะ ซึ่งทำการสำรวจระดับความคิดเห็นของคนไทยปัจจุบันเกี่ยวกับบทบาทในด้านต่าง ๆ ของพระสงฆ์ จากกลุ่มตัวอย่างที่มีความแตกต่างกันทางเพศ อายุ อาชีพ การศึกษาและการเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา จำนวน 1,000 คน จาก 5 จังหวัดในเขตภาคกลาง แสดงให้เห็นว่า ความคิดเห็นของคนไทยและบทบาทพระสงฆ์มีบางส่วนที่สอดคล้องกับงานวิจัยในอดีต แต่ก็มีบางส่วนที่แสดงความคิดเห็นแตกต่างออกไป โดยคนส่วนใหญ่ยังเห็นว่าพระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีบทบาทมากที่สุดในเรื่องการอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร รองลงมาเป็นเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การแต่งหนังสือ ตำรา ทางพระพุทธศาสนา การพัฒนาสังคม เช่น เลี้ยงเด็กกำพร้า ส่งเสริมอาชีพและความ เป็นอยู่ของคนในท้องถิ่น การปลูกเสกวัตถุมงคล เครื่องรางของขลัง การสอนประชาชนในการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางการดำรงชีวิตที่พึงตามถูกต้อง เช่น การเทศน์ การบรรยายธรรมผ่านสื่อต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน การอบรมตน-ทำวิปัสสนากรรมฐานเป็นหลักและการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น การทำบุญบ้าน เจริญปาย เป็นต้น แสดงให้เห็นว่า ความคิดเห็นของคนไทยโดยรวมต่อบทบาทพระสงฆ์ยังมีบางส่วนที่สอดคล้องกับงานวิจัยในอดีตโดยเฉพาะบทบาทในส่วนที่เป็นกิจของสงฆ์ที่พึงปฏิบัติไม่ว่าจะเป็นการอบรมสั่งสอนพระภิกษุ สามเณร การเผยแผ่หลักธรรมคำสั่งสอน แต่ก็มีบางส่วนที่แสดงความคิดเห็นแตกต่างออกไป เช่น ในกลุ่มเกษตรกร กลุ่มที่มีระดับการศึกษาในระดับประถมศึกษา กลุ่มเข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนาทุกวันพระ เห็นว่าพระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคม เช่น อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม พัฒนาอาชีพและความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นต้น มากกว่าบทบาทอื่น ๆ ทั้งนี้อาจเนื่อง

มาจากพระสงฆ์ที่อยู่ใกล้กับภาคเกษตรกรรม ในชนบท มีความใกล้ชิดกับชุมชน มีความเข้าใจในสภาพความต้องการของชุมชนนั้น มักเข้าไปมีส่วนช่วยในการพัฒนาชุมชนในลักษณะทั้งที่เป็นศูนย์กลางของชุมชนและช่วยสนับสนุนมากขึ้น ซึ่งโดยปกติพุทธศาสนิกชนย่อมมีความเคารพในพระสงฆ์อยู่เป็นทุนเดิมตามประเพณีอยู่แล้ว และเมื่อพระสงฆ์มีบทบาทเข้ามาช่วยพัฒนาความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนนั้นย่อมได้รับความร่วมมือและความนับถือจากชุมชนมากขึ้นตามไปด้วย แต่อย่างไรก็ดีการที่พระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคมนั้นอาจเกิดทั้งผลดีและผลเสียได้ โดยเฉพาะผลเสียที่อาจนำไปสู่ความรุนแรง ดังข่าวมีพระสงฆ์ที่เข้าร่วมการอนุรักษ์ป่าไม้ถูกฆ่า เป็นต้น นอกจากนี้จากผลการศึกษา ยังพบว่า พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันมีบทบาทน้อยที่สุดในเรื่องการทำนายโชคชะตา แสดงให้เห็นภาพ 2 ด้าน คือ ในส่วนของพระสงฆ์เองมีบทบาทมีการปฏิบัติตนด้านนี้น้อยเพราะในเรื่องการทำนายทายทักหาได้เป็นข้อควรปฏิบัติของพระสงฆ์ไม่ พระสงฆ์ส่วนใหญ่ยังคงบทบาทที่พระสงฆ์พึงปฏิบัติ ในทำนองเดียวกัน เมื่อพระสงฆ์มีบทบาทด้านนี้น้อยย่อมประจักษ์แก่พุทธศาสนิกว่าพระสงฆ์ยังคงแสดงบทบาทตามหน้าที่ของพระสงฆ์อันนำไปสู่การยอมรับ เคารพนับถือ และปฏิบัติตามวิถีแห่งพุทธตามที่พระสงฆ์เหล่านี้ได้อบรมสั่งสอน ซึ่งเป็นไปตามที่คนส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า

บทบาทพระสงฆ์ที่พึงมีในปัจจุบันและในอนาคตตามลำดับ คือ บทบาทด้านการเผยแผ่ศาสนา เช่น การเทศน์ การบรรยายธรรมะ การสอนวิปัสสนากรรมฐาน เป็นต้น บทบาทด้านการศึกษา เช่น การจัดการเรียนการสอน เป็นวิทยากรอบรมจริยธรรมในโรงเรียน เขียนหนังสือ ตำราหรือเอกสารเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอน เป็นต้น บทบาทด้านการพัฒนา เช่น อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ประเพณีวัฒนธรรม พัฒนาอาชีพ และความเป็นอยู่ของประชาชน เป็นต้น บทบาทด้านการสงเคราะห์ เช่น ให้ยืมสิ่งของ เลี้ยงเด็กกำพร้า เป็นต้น และบทบาทด้านสุขภาพอนามัย เช่น รักษาโรคภัยไข้เจ็บ เป็นต้น

ผลการศึกษาดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า สังคมไทยพุทธศาสนิกชนทั้งหลายยังเห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ที่มีมาแต่พุทธกาล ที่ปรากฏในพระวินัยในพระไตรปิฎกนั้น เช่น บทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นสิ่งที่พระสงฆ์ต้องยึดถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดเพื่อดำรงซึ่งพุทธศาสนาแม้จะมีบทบาทบางอย่างเพิ่มขึ้นมา ทั้งนี้เนื่องมาจากสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป พระสงฆ์อาจต้องมีการปรับเปลี่ยนการปฏิบัติบางอย่างให้เหมาะสม แต่การปฏิบัติเพื่อรักษาแก่นแท้ของพุทธธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นยังคงรักษาไว้สืบไป ซึ่งผู้เขียนคาดหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หากมีการขยายการศึกษาให้ครอบคลุมประชากรให้มากที่สุดก็น่าจะค้นพบผลเช่นเดียวกันนี้ด้วย

บรรณานุกรม

- จักรพงษ์ ปรานต์วิเศษ. (2541). **การศึกษาทัศนะของคณะกรรมการหมู่บ้านที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์**. ปรินญาณพนธ์ กศ.ม. (การศึกษาผู้ใหญ่) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, 2541.
- จำนงค์ ร่มเย็น. 2540. **บทบาทของพระญาณวิทยาคมเถร (หลวงพ่อดุณ ปริสฺสฺสโร) กับการพัฒนา ชุมชนในเขตอำเภอด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา**. ปรินญาณศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาไทยคดีศึกษา (เน้นสังคมศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- ชูเกียรติ ลิขสุวรรณ. 2535. **ระบบการเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นชนบทภาคเหนือ**. (รายงานการวิจัย). เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทัศนาศ บัญทอง (2524). **ทฤษฎีบทบาท : แนวคิดและการนำไปใช้ในวิชาชีพพยาบาล**. วารสารพยาบาล. (31 ตุลาคม-ธันวาคม).
- ธีระวุฒิ ธีระภูมิ (โสภณศรีจันทร์), พระมหา. (2543). **บทบาทของพระสงฆ์ สื่อบุคคลในการชี้แนะและปลูกจิตสำนึกประชาชนชนบท เพื่อการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการระดับเจ้าอาวาส**. พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ประเสริฐ แยมกลิ่นฟ้า และคณะ. (2544). **สังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พระมหาภานุ นันทเพชร. (2540). **ทัศนคติของพระสงฆ์ต่อบทบาทการพัฒนาสังคม**. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะพัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พระมหาเจิม สุวัจ, ประยงค์ อัฒจักร และนิคม พุทธา, กองบรรณาธิการ. (2536). **พระสงฆ์กับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิคุ้มครองสัตว์ป่าและพรรณพืชแห่งประเทศไทย.
- พระมหาบุญเกิด มะพารมย์. (2544). **บทบาทพระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชนที่พูดภาษาเขมรถิ่นไทยกรณีศึกษา : บทบาทหลวงพ่อดุณ อีสฺสโร วัดป่าเลไลย์ และเครือข่ายจังหวัดบุรีรัมย์**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรินญาณศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาปัญญา สุขสงค์. (2541). **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระพิศาลธรรมพาที (พระอาจารย์พยอม กลฺยาโณ)**. ภาคนิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชานโยบายและการวางแผนสังคม. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยเกริก.
- พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต. (2513). **พุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศิวัชร.
- พระมหาไพสิทธ์ สัตยาธู. (2542). **บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชน ศึกษากรณี : พระเทพสิมาภรณ์กับการพัฒนาชนบทในจังหวัดนครราชสีมา**. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรินญาณศิลปศาสตรมหาบัณฑิต. สาขาวิชาพัฒนาชนบทศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหิดล.

- พระวันชัย ธนวิโส (กัณหาภาณูจนะ). (2543). การสำรวจทัศนคติของนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยที่มีต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาการชนบท. พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต (ธรรมนิเทศ). มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาวิมลญาณ ทุยโธสงศ์. (2544). บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชน เพื่อสร้างทุน ชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : กลุ่มล้งจะอ้อมทรัพย์ จังหวัดตราด. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- พระมหาสุภา อุทโท. (2541). บทบาทพระสงฆ์ไทยใน 2 ทศวรรษ หน้า (2541-2560). วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระราชวรมุณี. (2527). สถาบันสงฆ์กับคนไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- _____. (2530). การกิจของชาวพุทธรุ่นใหม่ในสถานการณ์ปัจจุบัน. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระสมนึก อนันตวรรังศ์. (2540). สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคตตามทรรศนะของพระผู้นำทางด้านวิชาการ. วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต. คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระโสภณ โสภโณ. (2544). พระพุทธศาสนากับการพัฒนาสังคม : ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทการพัฒนาสังคมของเจ้าคณะแขวงในกรุงเทพมหานครกับเจ้าคณะตำบลในต่างจังหวัด. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาศาสนาเปรียบเทียบ. บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระอวยชัย อินทร์ศรีเมือง. 2542. ปัจจัยที่ช่วยส่งผลต่อความสำเร็จในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี : วัดในเขตอำเภอเบรบือ จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร์มหาบัณฑิต. สาขาไทยคดีศึกษา. มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
- พรพิทยา แก้วสามสี. (2529). การศึกษาบทบาทการบริหารงานของศึกษานิเทศก์จังหวัดในประเทศไทย. ปรียญานิพนธ์ กศ.ม.. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พิศิษฐ์ บุญไชย และทรงคุณ จันทวร. (2540). ศาสนาพุทธ สถานภาพ บทบาทต่อการเปลี่ยนแปลงในสังคมอีสาน ศึกษาพระสงฆ์ในภาคอีสาน. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พินิจ ลาภอนันท์. (2539). บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภัทรพร สิริกาญจน. (2535). หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ แนวคิดและบทบาทของพระคำเขียน สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ภิญโญ สาร. (2523). การบริหารการศึกษา. กรุงเทพมหานคร : คณะครุศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ (2542ก). “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้”. การศึกษาผลการวิจัย ของกรมการศาสนา ปีงบประมาณ 2535-2542 กรมการศาสนา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา. หน้า 77-80.
- รอบ รักษาพรหมณ์. (2534). บทบาทของพระสงฆ์ในการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบโรงเรียน ในจังหวัดนครศรีธรรมราช. ม.ป.ท. : กรมการศึกษานอกโรงเรียน.

- วิฑูรย์ กลีผล. (2541). **บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาลังคมภาคตะวันออก**. วิทยานิพนธ์ กศ.ม. (บริหารการศึกษา).
ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- สมพงศ์ เกษมสิน. (2523). **การบริหารงานบุคคลแผนใหม่**. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช.
- อนุดิษฐ์ สมฤทธิ์. (2542). **การมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่**.
วิทยานิพนธ์บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อมร โสภณวิเชษฐ์วงศ์ และกวี อิศริวรรณ. (2537).
- อรรถธรรม ตีระดอม (2526). **บทบาทของพระสงฆ์มหานิกายในการพัฒนาลังคม : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสงฆ์จันนิกาย
และอนัมนิกายในภาคกลางของประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ สค.ม. คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- อุทัย หิรัญโต. (2526). **สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- Ralph, Linton. (1964). **The science of man in the world crisis**. New York : Columbia University Press.
- Hoyle, E. (1969). **The role of the teacher**. New York : Humanities Press.
- Schellenberg, James. A. (1971). **Instructor's manual for an introduction to social psychology**.
New York : Random House.
- Good, Thomas L. (1973). **Looking in classrooms**. New York : Harper & Row.